

Axmutil-i

Erantzun-agiria

aldapeko'k

Eztaikit nor zaitudan, baiñan zure "Denok apez" irakurrita gero, esango nuke alkarrekiko ezaumena eginda gelditu gerala. Orra ba, zure diosalari erantzutera natorkizu lerro hauen bitartez.

Hitzaurre luzea egin diozu zure idazlanari, nerekkiko auziari ekin baiño len. Baztarrak jorrazteko nik baiño beta gehiago daukazu noski. Onetxegatik, aintzin-solasok alde batera lagata, nere kontra jaurti dituzun bi geziak ateratzen saiatuko natzaizu soilki.

Egia esan, ez neukan batere gogorik zurekin eztabaidan hasteko. Izan ere, eztabaidak higuingarri baitzaizkit, eskuarteko lanen etengarri baitira eta alderdi hortatik begiratuta denbora galdu-erazteko bakarrik balio baitute. Baiñan, ezin uka diteke ere, sarritan, eztabaidak, asmo zuzenez eta egi-egarriz jardunda argitasuna ekarri oi duela.

Orrela, beste lanek beren atzaparretan nendukatelarik, luzapenetan ibilli natzaizu, lerro hauek egiteko txolarte bat arkitu eziñik. Zure esanetan arrazoi-jabe ba'ziña, ez nuke gaur erantzuten lanik, baiñan, nere iritziz oker edo oker xamar zauden ezkerro, egiari leku egitera behartua nago, irakurleek ikus eta juzga dezaten auzi nahasi onen gora-behera.

Ipuin zaharra degu eskuarteko hau. Gure zorrionean edo zoritxarrean, Aurraitz ene adiskide onak asiera eman zion 1961'ko JAKIN'en (idazki-

agiria lanean, Ilbelta-Jorrailla), "gizonaren gainean" baztertu egin behar zela-ta, haren ordeztu gizonatza, gizonaz edo gizonari buruz erabili. Nik urte bereko Lorail-Dagonillekoan erantzun nion. "Arraitz"-ek, nere erantzunari erantzun zion 1964'ko Agorrekoan (gogoan eduki bitarte hontan JAKIN'ek ezinbesteko etenaldia izan zuela). Lumeru bertan "Zubiartea"-ak parte hartu zuen zuhurki eta nik ere zenbait arrazoi ematen ditut. Berrero "Zubiartea"-k ekiten dio 1965'eko Ilbelta'koan eta nik erabat berarekin nagoela aditzera ematen diot. Orain, auzi hau bukatuta zegoela iritzi nionean zu atera zatzaigu plazara aurtengo Maiatzekoan, denok bezala auzi illun hontan argi egin nahirik...

Baifian, auzi hontan, nik ere, zuk diozun bezala, aphez izan gura nuke, izpidean nagoela uste baitut, zuk ezetz ba'derizkiozu ere.

Aurrena jakin-erazi nahi nizuke -entzaz atzizkia aspaldi bazterturik daukadala, ezpaitaukat orain jatorizat, lenago hala ba'neukan ere. Dirudienez, Aita Larramendi'ren asmaketa dugu, -entzat'en irudira osatuta eta gero Andoaindarrari jarraitu zioten Lardizabal'ek, Campión'ek, nere aitak eta abar. Izan ere hain gizon jakintsuek okerrari igarri ez baldin ba'zioten, ez du baxterre harritzekorik ni tranpan jaustea. Argitasun hau Josu Oregi nere adiskide miñari zor diot.

Zuberoa'n, berriz, zuk besterik ba'diozu ere, eztago izenetan -tzaz atzizkirik, -etzaz baizik eta, noski, beti pluralean erabili oi da. Atzizki hau, nere ustez, -taz'en aldakun

tza bat besterik ezta (zuk, ostera -tzaz eta -etaz berdintzen dituzu, baifian hau edonork dakuske eztelegia), alegia, izen-ordeei bezala, izenei erantxita. Izen-ordeetan: onetzaz on-etaz. Izenetan: ahate-tzaz ahate-taz (biek sasiko nere iritzian izenari erantxita).

Intxauspe (1815-1902) eta Hegiategi (1841) hartzen dituzu zure testisaren zurkaitz bezala. Baifian, ohartu al zera Hegiategi'rengandik jaso dituzun amabost adigarrietan ez dagoela bat bakarrik singularrekoa? Beti -etzaz ageri da, sekula ez -tzaz. Eskertuko dizut benetan, ene jaun Axmutil —eta barkatuko aldidazu zuk ezin barka dezakezun euskal-joskera zahar eta egiazko hau— eta arrazoia bihotzez eman ere bai, euskal-testu zahar batean gizona-tzaz, aita-tzaz, etxea-tzaz edo orrelakorik arki dezazunean.

Baifian, ezta hau bakarrik. Uste dut, gure Mitxelena jakintsuari entzun niola esaten, **-etzaz** atzizkia ere ez dela Zuberoa'ko testu zaharretan arkitzen, alegia, joan den mende asieratikoa-edo dugula. Nik neuk, ba-daukat notarik franko hartuta Ivan de Tartas'en "Ontsa hiltzeko bidia" (1666) liburu ederretik eta ez dut nere apuntetan **-etzaz** atzizkiaren aztarrenik topatu izenei erantxita eta bai ostera **-ez**. Esaterako, RIEV'en adizifiko 27'garren orrialdean: "aski penitentzia egin bere faltez". Eta 35'garren orrialdean, izen-ordearekin: "Haitetzaz zerbitzatu nahi". Beraz, pluralean ere ba-dirudi, **-etzaz** izen-ordetatik igaro dela izenetara, azkeneko bi mende hoetan.

Nik lehenik Etxahun' en bertsoetan irakurri nuen —**etzaz** atzizkia aditz-izen bati erantxirik. Uste dut behin bakarra darabilhela, baifian jakin-erazi dezadan ez daukadala nere oroimen ahulean batere konfidantzarik. "Hiltzerako khantoria" deritzan ahapaldi hontan alegia:

Nahi balin ba'gira hil eta salbatü,
Arte huntan behar gira kumbertitü;
Bekhatü egiteko kostüma kitatü,
Lehenenko eginetaz nigarretan sar-

[thü,

Berriz ez lerratü,

Ahalaz begiratü,

Hiltziaz orhitü,

Uuntsa kobesatü:

Denbora joanez geroz ezta profetitü.

"Eginetzaz" forma honek txundituta, lerro hoek egin nizkion Jon Mirande ene adiskide onari:

"Zer da au? Ba-dirudi gure aldean Sabindarrek-alegia, Arana-Goir'ren euskal-eskolakoak eta hauen inguru-marian beste askok ere bai gaurko egunez, naiz jakiñean, naiz ez jakiñean darabilten "gizon-etzaz" berbera dela. Nik uste, EGINEZ behar lukela esan. Neurriaren eskabidez asmatu ote zuen forma itxusi eta gogor ori? Edo Etxahun'ek "egin hetzaz (egin haitetz) kantatu ote zuen eta biltzailleek gaizki zuten?"

Erantzupena:

"Eginetzaz" edo "eginéz" gutretan berdin da; bi formak korrientki erabiltzen dira, bereizkuntzarik alien artean egin gabe. Beraz, kasu ortan beintzat, Sabindarrek ez dute berriketarik asmatu".

Etxahun alpatu dugun ezkerro, irakurleak barka bizait ohartxo bat. "Gaztalondo handian" deitu olerkiaren bigarren ahapaldian gaztelerazko itz itxusil bat sartu nuen ezinbestean, haren ordeko euskal-hitz jatorra ezagutzen ez nuelako. Hitz hau "manco" da, eta euskerak ia esangura berdiñarekin "txango" dizu. Hitz hau Gipuzkoa'ko Beterri guzian oso erabilia da, baifian nik ere lana inprentaratu ta gero ikasi nuen Orío'ko baserri batean eta orduan ohar-tu nintzan Azkue'k ba-dakarrela. Orío'ko Bentaberri'ko semeak esan zidan hitz honek "esku-motza" edo "esku-igarra" (bitara) esan nai duela. Ez ordea, "be-

samotzak". Azkue'k: "defectuoso en cualquiera de las extremidades". Beraz, hitz polit hau primeran datorkit, rima ta guzi, "manco"-ren ordezko. Lastima, hitz honen berri ez garaiz jakifia! Baiñan, barruan neraman arantzatxo mingarri hau ateratzea zillegi bekit oraingo hontan. Ona, beraz, nola zuzendu behar den ahalpaldi hau:

Zai nengoen patatok zerkin lagunduko, Ontan jarri digute mai galfean arto, Ogirik etzutela oturuntz artako, Ez ere beste noiz-nai, beintzat neretzako. Platera da basto. Katillua txango, Kutzara zurezko, Zapi zatar bat berriz maia estaltzeko.

Baiñan, nere galdera eztago ongi ekarria eta onetxegatik Mirande'ren erantzunak kolpeari uts egiten dio. Izan ere, nere ustez, Sabindarrek edo hauen ingurukoek ez dute sekula -etzaz atzizkia erabili izan, -tzaz baizik, ala singularrean, nola pluralean (edo nahiago ba'duzu: bai singularrean eta bai pluralean). Honek eztu batere harritzekorik, gure sartaldean ezpaita ezagun -a-'ren singularitasuna eta -e-'ren pluralitasuna. Gipuzkoa'ko idazle zahar guziek edo gehienek befiepein, "gizon-a-z" darabilte sobre el hombre edo sobre los hombres aditzera emateko. Sortaldekoek, ostera, "gizon-a-z" sobre el hombre eta "gizon-e-z" sobre los hombres. Era berean, gaurko euskalzaile berriak, beren eskualdeko sistemari oratuaz "gizon-a-tzaz" asma-tu zuten, sobre el hombre edo sobre los hombres aditzera emateko. Beraz, aipatutako pizkundezaleek, eus-

kal-literatura zaharra estudiatzeko nagikeriaz edo iguifiaz, gure atzizki zaharra arbuatuz edo aintzakotzat hartu nahi ezik, -tzat delako forma berri hau asmatu zuten eta horietako norbaitzuek -etzaz erabili izan ba'dute ere —nik ez dut gogoan—, asmatuta egin dute, ezpaitzekiten zuberotar atzizki honen berri.

Orain nere kritikalarri zorrotz zaitudan horri, galdera bat egin nahi nizuke: Jo dezagun gezurra egia dela, alegia, -tzaz eta -etzaz atzizkiak jatorrak eta betidanikoak direla Euskatorrak eta betidanikoak direla Euskalerrri'ko bizpahiru puntutan. Baiñan, hauen alboan -az eta -ez, formarik komunetak, indartuenak, zabalduenak eta literaturan tradizio baten jabe diren bakarrak agertzen zaizkigu. Uste al duzu, Ligi'n, Huitzi'n edo Otxandio'n erdi-illik dauden forma batzuek eskubiderik izan dezaketela Euskalerrri guziak mende-mende on-harturik dauzkan formen gain? Sistema hau euskeraren eta Sorterriaren kontra pekatu egitea litzake. Jokabide hau ezin zuritu liteke nere ustez, aspaldi ez dela horrelako zerbait ikusi baldin ba'dugu ere Maixu haundi baten gan.

Auzi desegoki onekin bukatzeko irrikitzen nagoelarik, jakin-erazi nahi nizuke neri zirika egiteko gogo gehiegixko ageri duzula zure lanean. Izan ere, -tzaz atzizkia dela-ta egin ba'didazu zure eskutitz agiria, etzendu-kean zertan dantzara atera "Ama-

sei seme Euskalerrri'ko" liburuaren titulua. Giza-lege jatorrean ezin diteke inor txuliatzen ari eginkizun honi atsegin hartuta. Baiñan, zure egon-ezifian ona nun atera nauzun plazara Donostia'ko hiru damatxo xarmangarrien artera.

Eta laurok plazaratu gaituzun ezkeroz, eskubidedun derizkiot nere buruari zuri galdera hau egiteko: Noiz eta nun oker-iritzi diot nik "Donostia'ko iru damatxo" joskerar-ordenari? Egia "Euskalerrri'ko amasei seme" esateari arrunt eta prosaiku iritzi niola, baiñan, borondate on pixkabat duen guziak sobra ulertzen du liburu-titulu bezala diodala hau. Alegia, joskera atzekoz aurreratuta liburu izena otsez indartzen da eta grazi bereizi batez jazten. Egia esan, bertso hauetan ez legoke batere gaizki "Iru damatxo Donostiako" ere, baiñan ni nauzu lenengo aitortzen ez dela erabilkizun honen abusorik egin behar. Alegia, lege edo norma bezala "Donostia'ko hiru damatxo" erabilli behar da, baiñan eszepzio bezala, txit ongi da noizik eta behin "Hiru damatxo Donostiako" erabiltzea. Baiñan guzti hau esan beharrik ere ez nuke, joskera biurritze honen arrazoia JA-KIN'en 1961'eko 15'garren zenbakian eman baintuen Aurraitz'i erantzunaz eta ez dago hemen zertan berriturik. Zuk ipintzen dituzun bi ejenpluekin berriz ba-dirudi gauzak bere onetik atera nahi dituzula. Nik ere ez nuke esango

"Okendo seme argi Donostiako" eta "Aita San Inazio seme Loiolako". Senak salatzen du kolpetik hori kertenkeria bat dela. Alaber ez nuke esango "Madalen neska ederra Busturiko" edo "Josetxo mutiko pijo Olaberriko", baiñan bai ostera, kantu zaharrek dioten bezala "Madalen Busturiko" eta Josetxo Olaberriko". Alegia, joskera biurritu honek eztu on-hartzen -ko'dun hitzaren aurretik kalifikativu osagarri-rik. Alkartasunak tartekorik gabea behar du nahitanahiez. Onela: "Iru damatxo Donostiako", "Aita San Inazio Loiolako" edo "Aita San Inazio Loiolakoa", "Jaun Peru Abendañoko"... "Amasei seme Euskalerrriko". Eztakit ongi mintzatu naizen eta ongi aditzera eman dadan, baiña ene ustez ez dago zalantzarik. Pertsona bakarrari dagokionean, dakuskezun bezala, -koa atzizkia ere zillegi da. Ona Lafitte'k bere Gramatikako 420'garren orrialdean dakarzkien adigarri batzuek: aita familiakoa, ama-besotakoa, Andre-dena-Maria Aboztukoa, Andre-dena-Maria Lurdekoa, San Antonio Padukoa, Aita Bethierekoa, Ama Zerukoa... Pentsatzen dut zuk eztuzula on-hartu nahi izango atzekoz aurrerako joskera hau. Nik ere ez nuen on-hartzen ene gaztetan, baiñan urteak erakutsi didate, herriak hain zentzuz eta tajuz gure joskerari mendez-mende erantxi dion zaulitasuna izkuntzarantz edergarri dela eta gramatikako lege zorrotzak hainbat erres-

petu merezi dutela beronen barrutiz-kanpo sortu zaizkigun esaera bizigarriok.

Ongi derizkiot, esate baterako, "Apaiz jauna", "Haur gaixoa" edo "Ikas dezagun" esatea, baiñan ez ditzagun kondena "Jaun apaiza" (jaun apheza), "Gaixo haurra" edo "dezagun ikas" darabiltenak. Guztio forma jatorrak dira. Sarritan euskalki batean usadiozkoa eta zillegi dena bestean ezpaita, eta batez ere ikas dezagun bereizten noloz komeni den erabiltzea joskera forma bat edo bestea, iaioki jokutzen jaki-

tetik baitu mintzairak gatz eta izpirititu. Ez ditzagun, Jaungoikoa'ren izenean, ubegi garden eta ur-mailleok agortarazi, beroietan baitago biziaren indarra, eta beste eder-lanetan bezala saia gaitezen kontrasteak billatzen. Lan batean ogei aldiz "ikas dezagun" erabillita gero, zeifien poliki, dotore ta bortitz agertzen zaigun alako toki bereixi batean "dezagun ikas"!

Baiñan gai hotan ez diteke legerik eman, Norbere senak agindu behar!

ARESTI JAUNARI BARKAZIO ESKE

Gure aldizkari JAKIN-en, azkenengo zenbakian, Aresti jaunari aurrez aurre jo egin zaio. Ta Aresti jaunak min artu du.

Ez goaz orain idazlearen uste ona edo intenzio txarra juzgatzera. Baiña, bai, ba goaz, JAKIN-eko Zuzendaritzak ez duela "Denok apez" idazlanean esaten denarekin parte artzen agertzera.

Bestalde, Zuzendaritzakoak ere ba gera errudun: Ta ain zuzen, gure errua eztabaida horren berri xeherik ez jakitean datza. Horregatik ez genion ba pozoirik nabari.

Halaz ere, ba dakigu, eta JAKIN-en jokabide da, edozein pertsonari xuxen kolpe eman dezaion lanik ez argitaratzea: Ideiak epaitu, ez pertsonarik iraindu.

Barkatu, ba, Aresti jauna, eta ikus gure arrazoiak.

ZUZENDARITZAK.